

# *Fac traducerile o literatură?*

*Literatura română tradusă*

*în franceză, spaniolă, engleză și germană*



Cristina Hermeziu

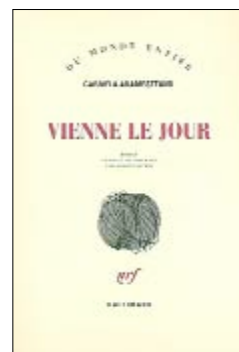
## *Frumoasa adormită* *Literatura română în Franța*

Mediul literar francez e nombrilist: afirmația nu mai surprinde pe nimeni, s-a banalizat. Francezii se plîng, la rîndul lor, că Statele Unite sau Marea Britanie – mediul literar anglo-saxon în general – sînt exclusiviste, nu sînt interesate decît de promovarea propriilor autori și traduc prea puțină literatură francofonă. Într-o astfel de ambianță de concurență, dacă nu ostilă, în orice caz suspicioasă, cît și mai ales cum reușește să străpungă literatura română scutul egocentric al mediului literar francez?

În ultimii zece ani, în Franța au apărut peste 40 de traduceri din literatura română, cu referire doar la domeniul ficțiunii. În principal, două instanțe colaborează, cu pasiune și inteligență, pe acest teren al promovării literaturii române, în care „*le savoir faire*” presupune deopotrivă răbdare, tenacitate și o diplomatie a infiltrării rețelei de piață de carte din domeniul „literatură străină”: Institutul Cultural Român împreună cu centrul Național al Cărții (CEN-NAC), prin programe de susținere a traducerilor și publicațiilor, și traducătorii de literatură română în franceză. Cei din urmă, reuniți din 2006 în ATLR (Asociația Traducătorilor de Literatură Română), au reactivat o excelentă vitrină mediatică pentru literatura română tradusă în Franța, prin revista online *Seine et Danube* (<http://www.seine-et-danube.com/>). Alimentația constant cu traduceri inedite, autori noi, știri

despre ultimele apariții, *Seine et Danube* e un laborator viu și, în același timp, dovada reconfortantă că meseria de traducător de literatură română se autoirigă, în ciuda vremurilor și a crizelor de tot felul, prin pasiune. Editorialul ultimului număr, scris cu sensibilitate de directorul revistei, traducătoarea Laure Hinckel, stă sub semnul... *seducției*. În materie de traduceri românești, nu există cuvînt-cheie mai potrivit care să dea măsura aspirației de a cuceri reduta exclusivistă a mediului literar francez. În încercarea de a contura o atmosferă, de a lua pulsul momentului, ancheta de față, realizată printre editori, traducători, jurnaliști și critici, ne pune înaintea o imagine... de basm: literatura română în Franța e o frumoasă adormită care-și așteaptă prințul salvator. Care, pare-se, niciodată n-a fost atît de aproape...

După efervescenta din 2005, cînd 12 scriitori români contemporani au fost invitații speciali ai evenimentului Les Belles Étrangères, volumele traduse și publicate în Franța în ultimii ani au stîrnit, în general, cronici cel puțin promițătoare, dacă nu de-a dreptul entuziaste. Au apărut: Mircea Cărtărescu cu ultimul tom al trilogiei *Orbitor* (*L'Aile tatouée*, Denoël, 2009), Dan Lungu cu trei romane (*Le paradis des poules*, 2005; *Je suis une vieille coco!*, 2006; *Comment oublier une femme*, 2010 – toate la editura Jacqueline Chambon, în traducerea fidelei





Laure Hinckel), Florina Ilis cu *La Croisade des enfants* (volum tradus de Marily le Nir la editura Des Syrtes), Florin Lăzărescu cu *Notre envoyé special* (la aceeași editură, în tălmăcirea Olimpiei Verger), Ana Maria Sandu cu *L'Ecorchure* (tradus de Fanny Chartres în 2010, la editura Chemin de fer), Gabriela Adameșteanu cu *Vienne le jour* (la Gallimard, în 2009), sub pana franceză a lui Marily le Nir – neobosită traducătoare a lui Norman Manea (*L'Enveloppe noire*, Seuil, 2009) sau a lui Eugen Uricaru (*Ils arrivent, les barbares!*, Noir sur Blanc, 2009). Iar cel mai recent volum: *Camion bulgare* al lui Dumitru Țepeneag, tocmai apărut la P.O.L. în traducerea lui Nicolas Cavaillès. Fără să fie exhaustivă, trecerea în revistă a ultimelor apariții în Franța nu poate ocoli domeniul dramaturgiei, productiv și dinamic cu, spre exemplu, proaspătul *Avant-bier, après-demain* de Gianina Cărbunariu, în traducerea Mirelei Patureau și publicat la Espace d'un Instant.

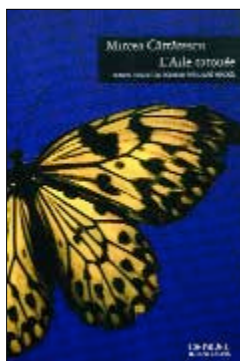


În doar câțiva ani, buchetul pare consistent, iar critica de specialitate a știut să aleagă pepite.



### Îndepărtata și apropiata Românie literară

Despre *Cruciada copiilor*, tradusă de Marily le Nir și publicată de editura Des Syrtes, *La matricule des Anges* notează: „E un roman care nu te lasă indiferent. Prin stil mai întîi, incisiv, tăios, neliniștitor, și în același timp impregnat de o tandrețe evidentă, împănate de aluzii mai mult sau mai puțin ironice care îl fac și mai viu, și mai necruțător. E frumos. E puternic. Absolut bulversant.“ În 2010, volumul a fost de altfel distins cu premiul pentru cea mai bună carte străină, acordat de prestigioasa revistă *Courrier international*. În țara în care premiile literare sînt o instituție sacrosantă, e de presupus că o astfel de distincție e o locomotivă nesperată. Adevărat și nu prea – e de părere editoarea Florinei Ilis, Olimpia Verger, directoarea editurii Des Syrtes. „Impactul unui premiu literar nu este niciodată neglijabil, chiar dacă este vorba de un premiu nu foarte cunoscut. În primul rînd, este vorba de calitatea lui și, în cazul *Courrier internatio-*



*nal*, acest lucru este indiscutabil. În privința vânzărilor, asta s-a tradus printr-un nou tiraj, o campanie de publicitate și prestigiu. Dar, din păcate, literatura română rămîne un fel de nișă, și vânzările nu sînt spectaculoase. Totuși, trebuie să spun că premiul a ajutat mult și pentru presa care încă nu vorbește de roman. În cazul *Cruciadei...*, librării și cititorii au fost foarte importanți și eficace. Spre exemplu, un singur librar din Vincennes [estul Parisului] a vîndut 150 de exemplare! Și, în definitiv, cred că o a doua carte a Florinei Ilis va putea fi remarcată mai ușor, din start.“ – analizează editoarea.

În *Magazine littéraire* din septembrie 2009, criticul literar Bernard Fauconnier scria despre Cărtărescu și *Aripa dreaptă*, devenită în traducerea lui Laure Hinckel *L'Aile tatouée*: „Cu ultimul volum din trilogie – uluitor –, autorul român atinge zenitul literaturii europene.“ Jubi-lația jurnalistului francez în fața scriiturii cărtăresciene se revarsă într-o cascadă de epitete – „roman inițiativ, simbolic, realist, specular, filozofic, poetic“ –, pentru a culmina, clarvăzător, cu pariul literar pe care îl inspiră creația lui Mircea Cărtărescu: „romanul total, romanul monstru, cvasicosmic, rămîne între arte mijlocul suveran de a rivaliza cu lumea, recompunînd-o: cîți sînt dispuși să țină seama de asta, în vremurile derizorii pe care le trăim?“ Editorul său francez, Olivier Rubinstein, director, în epocă, al editurii Denoël, nu dezmente vocația universală a autorului român, pe care nu ezită să-l așeze printre cei mai importanți autori din lume: „N-am să uit niciodată șocul pe care l-am avut descoperind, acum deja mult timp, *Visul* [tradus de Hélène Lenz și publicat de Climats, în 1992] și aduc un omagiu prietenului meu Ovidiu Crohmălniceanu, care m-a făcut să-l descopăr pe Mircea Cărtărescu. Opera lui se înscrie, bineînțeles, într-o tradiție Mittel Europa – Kafka, Broch, Ungar –, dar, ca și irlandezul Joyce, francezul Proust sau argentinianul Borges, impregnați de cultura locală și de societatea epocilor lor, transcende particularismul pentru a ajunge la atemporal și universal.“ Entuziasmul editorului e condiția necesară, dar nu și suficientă; priza la public pare să țină și de alte ingrediente, crede editorul francez: „Carte după

carte, opera lui Cărtărescu își întâlnește publicul, care formează astăzi un fel de societate secretă. România, atât de apropiată și atât de îndepărtată, rămîne totuși puțin cunoscută publicului francez – analizează Olivier Rubinstein. În afară de cinematografie, cu opera lui Lucian Pintilie și Palme d'Or pentru Cristian Mungiu, literatura română contemporană, în mod bizar, își găsește cu greu cititorii în Franța. „Olimpia Verger, editoarea Florinei Ilis și a lui Florin Lăzărescu, accentuează pe necesitatea caracterului insolit al vocilor literare din România pentru ca ele să aibă șanse în peisajul literar francez: „Cred că interesul se creează pur și simplu prin cărți bune. Nu cred în fenomenele de modă, și nu pentru că la un moment dat se vorbește de o anumită țară, în domeniul literaturii sau al filmelor, tot ceea ce va apărea de acolo va fi dintr-odată acceptat. *Cruciada* a avut succes pentru că este o carte extraordinară. În acest moment, problema vine, după părerea mea, din România, unde am impresia că stilul nu se prea înnoiește. Și nu doar stilul, ci și tematica. Deci, în ciuda faptului că încerc să găsesc proiecte in-

teresante, ele nu prea vin, sau nu ajung pînă la mine.“ – conchide editoarea editurii Des Syrtes.

Traducătorii, primii care se entuziasmează și primii care încearcă să-i seducă pe editori, simt cel mai bine pulsul sau tensiunea dintre cerere și ofertă. Fanny Chartres, care a tradus-o pe Ana Maria Sandu pentru Chemin de fer, mărturisește: „Este dificil să convingi astăzi un editor francez să publice un autor român. Criza și puținele lor cunoștințe despre România nu ajută deloc. Trebuie ca editorul să aibă un veritabil *coup de coeur* pentru ceea ce traducătorul îi propune, cum s-a întâmplat cu *L'Écorchure* de Ana Maria Sandu sau cu *Blues pour chevaux verts* de Letiția Ilea [volumul va apărea în 2012, la editura Le Corridor Bleu]. Am trimis editorilor respectivi câteva fragmente și au reacționat imediat. Nu-mi venea să cred. Apoi, e o adevărată plăcere să lucrezi cu ei, fiindcă pasiunea e comună și fără preț.“ Marily le Nir confirmă, la rîndul său, sentimentul că editorii francezi manifestă în acest moment destulă rezervă față de proiectele care vin dinspre România: „Sînt reti-





cenți și totuși le propunem lucruri interesante. În acest moment pregătesc un dosar despre Radu Țuculescu și unul despre Adina Rosetti. Împreună cu prietena mea, Laure Hinckel, ne pregătim să traducem *Cartea șoaptelor* de Varujan Vosganian, iar discuțiile cu editura Jacqueline Chambon sînt destul de avansate în această direcție...“ Laure Hinckel descrie dinamica meseriei de traducător de literatură română în franceză ca pe o ecuație cu multe imponderabile: „Editorii funcționează mult pe afinități și *coup de coeur*, pe inițiative personale, contacte, întâlniri, totul cu multă diplomatie, nu poate fi vorba de un asalt monolitic, de o presiune în bloc. Am învățat regula jocului, avem și pîrghii, sîntem susținuți de Institutul Cultural Român prin

programe adaptate. Dar dacă o carte îi place unui editor francez este pentru conținutul ei și nu pentru că vine din România.“

Impresia generală și, în același timp, cercul vicios și păgubos este că, în Franța, literatura română e considerată *de nișă*. Laure Hinckel pune degetul pe rană. „Literatura română în Franța n-a atins încă masa critică de publicații care să permită o conștientizare a fenomenului literar românesc. E nevoie de mult mai multe traduceri, chiar și de cărți de nivel mediu, care să asigure această platformă și să declanșăm un cerc virtuos.“ Ceea ce s-a întîmplat în Franța cu literatura nordică: complet necunoscută acum doi-trei ani, după traduceri masive de literatură polițistă s-a deschis gustul publicului pentru literatura țărilor nordice, iar editurile exploatează acum din plin acest filon. Fanny Chartres crede că obstacolul vine mai curînd din superficialitatea editorilor, dictată la rîndu-i de modă și piață. „Editorii francezi sînt lipsiți de curiozitate. Editorii spanioli, italieni, germani sînt cu mult mai curioși... E valabil și pentru literatura franceză în sine, unde avem impresia că în librării vedem aceiași și aceiași autori. Dacă au dat de un autor care merge, să spunem Marc Levy, atunci se vor mulțumi să caute autori în stilul lui Marc Levy (e doar un exemplu, nu am nimic împotriva sa...). Dacă au găsit un curent literar care merge, spre exemplu autoficțiunea, atunci nu vor publica decît autoficțiune. Pentru domeniul literaturii străine e la fel. Cred că ar trebui mai întîi ca un autor român tradus să aibă un imens succes în Franța și atunci editorii se vor interesa de toți ceilalți autori din țara sa. Nu-mi place ideea asta, pentru că succes nu înseamnă neapărat calitate, dar asta este situația.“ – conchide Fanny Chartres.

În condițiile în care editorii francezi sînt rezervați, puțin curioși, la pînda succesului imediat, într-un mediu literar exclusivist prin definiție, fiecare traducere din literatura română publicată în Franța e o operație de seducție reușită. Iar în aer plutește un fel de așteptare, o deschidere incertă, promițătoare totuși. Editorul Bertrand Py, de la Actes Sud, îmi mărturisea de curînd: „Seria *Lettres roumaines* e, ca să zic așa, adormită de ani buni, dar cred că în-

tr-una din zile se va trezi...”

Acordarea Premiului Nobel pentru Literatură unui Mircea Cărtărescu, spre exemplu (românii fantasmază mult și legitim în jurul numelui său), ar atrage cu siguranță o avalanșă de cereri de traduceri în franceză din literatura română... Deocamdată, promisiunile lui 2012 devin certitudini editoriale datorită tenacității și pasiunii aceluiași câțiva traducători pe care forțarea mediului literar francez îi exasperează tot atît cît îi și motivează. Vestile bune se numesc: Ștefan Baștovoi cu *Les lapins ne meurent pas*, tradus de Laure Hinckel pentru Jacqueline Chambon; Eugen Uricariu cu *La Soumission*, în traducerea lui Marily le Nir la Éditions Noir sur Blanc, Letiția Ilea cu volumul *Blues pour cheveux verts*, tălmăcit de Fanny Chartres pentru Le Corridor Bleu, plus un buchet proaspăt de nuvele pe care aceeași Fanny Chartres le adună într-un volum colectiv de (*bonnes!*) *Nouvelles de Roumanie*, care a sedus editorul L'Atelier du Gué. Sumarul e generos, miza e importantă: Gabriela Adameșteanu, „*L'Angoisse*” – „Neliniș-

tea”; Răzvan Petrescu, „*Photos de mariage*” – „Fotografii de nuntă”; Lucian Dan Teodorovici, „*Bien des kilomètres plus tôt*” – „Cu mai mulți kilometri în urmă”; T.O. Bobe, „*La Contorsionniste*” – „Contorsionista”; Florin Lăzărescu, „*L'Ours Lili et la Baleine Goliath*” – „Ursoaica Lili și Balena Goliat”; Ana Maria Sandu, „*La Russe du deuxième*” – „Rusoaica de la doi”; Laurențiu Bratan, „*Cri*” – „Strigăt”; Mircea Nedelciu, „*L'effet d'écho contrôlé*” – „Efectul de ecou controlat”; Filip Florian, „*Les magiciens de l'Île Sylt*” – „Vrăjitorii din Insula Sylt”; Radu Cosașu, „*Un rameau d'olivier*” – „O ramură de măslin”. „Miza este importantă pentru că, pe de o parte, este vorba de a propune cititorilor francezi autori români, mulți dintre ei necunoscuți în Franța, iar pe de altă parte, de a-i incita pe editorii francezi să meargă mai departe, spre alte cărți ale respectivilor autori.” – tranșează lucid traducătoarea.

Vast șantier, nemiloasă arenă a jocurilor de seducție...



Simona Sora

## Anii literaturii române în Spania



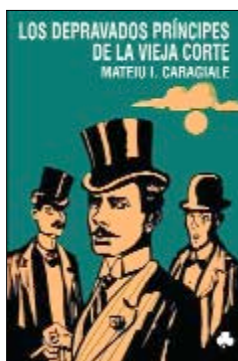
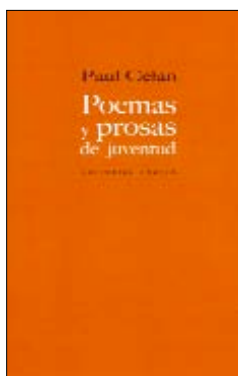
În urmă cu vreo zece ani, când i-am luat un interviu lui Joaquín Garrigós, în *Dilema*, am fost uimită de două lucruri: o dată, de faptul că era *singurul* traducător sistematic din română în spaniolă; în al doilea rând, de felul în care Garrigós, lingvist romanic de formație, lipsit cu desăvîrșire de pretenții critice sau teoretice, își alegea cărțile: exclusiv pe criterii de gust personal. Iar cărțile care-i plăceau aparțineau, majoritatea, unor scriitori interbelici. Îmi amintesc că am și protestat ușor la anumite titluri, și bine am făcut, pentru că, resemnată în fața inapetenței sale pentru literatura contemporană, am ajuns să vorbim și despre interbelici mai puțin frecvențați – Max Blecher printre ei, ale cărui *Întîmplări în irealitatea imediată* Joaquín Garrigós le-a tradus curînd, prin 2005.

Joaquín Garrigós a tradus, într-un răstimp de doar zece ani, multe dintre cărțile lui Mircea Eliade (*Domnișoara Christina*, *Nuntă în cer*, *Șantier*, *India*, *Noaptea de Sînzien*, *Huliganii*, *Tinerete fără tinerețe*, *Nouăsprezece trandafiri*, *Maitreyi*, *Povestiri fantastice*, *Jurnal*, *Jurnalul portughez*), Emil Cioran (*Amurgul gîndurilor*, *Cartea amăgirilor*, *Îndreptar pătimaș*), Liviu Rebreanu (*Ciuleandra*), Norman Manea (*Plicul negru*, *Întoarcerea buliganului*), Camil Petrescu (*Patul lui Procust*), Gabriela Adameșteanu (*Dimineață pierdută*), Max Blecher (*Întîmplări în irealitatea imediată*, *Vizuina luminată*), Pericle Martinescu (*Șapte ani cît șaptezeci*), Mihail Sebastian (*Jurnal*, *Orașul cu salcîmi*) etc. Garrigós face parte dintr-o specie extrem de rară: spune exact ce crede, traduce în continuare doar ce îi place, rezistă tuturor presiunilor, nu amestecă lucrurile. Înainte de a deveni directorul Institutului Cervantes de la București, puteam conta să ne facă

radiografii clare ale impotenței noastre instituționale, ale sindromului „Meșterul Manole“, ale rețelilor bazate pe „prieteniism“ și servicii reciproce, care minează și azi punctele esențiale ale „politicilor culturale“ românești. Cît a fost într-o poziție oficială, a tăcut și a făcut, adică a pus umărul la receptarea lui Blecher în Spania (lansat prin bunăvoința lui Marcos-Ricardo Baratán, directorul Centrului de Artă Modernă), a lui Norman Manea (*Întoarcerea buliganului* a fost aleasă cartea anului 2005 de prestigiosul ziar barcelonez *La Vanguardia*) și a multor alora. Acum, revenit în Spania, traduce în continuare și urmărește cu interes literatura română contemporană, fără a-și trăda însă preferința pentru alte vremuri literare.

Recent, hispanistul de origine română Dan Munteanu Colán, traducătorul lui Lope de Vega, Tirso de Molina, Calderón de la Barca, a publicat la editura Baile del Sol, din Tenerife, o antologie din opera lui George Bacovia intitulată *40 Poemas*. După 1990, Dan Munteanu a mai întocmit și tradus o antologie de poezie a diasporei românești în Spania. Antologia cu pricina însă, deși riguros întocmită și excelent transpusă în spaniolă, nu a avut ecou în presa sau lumea literară din Spania: „Criticii din jurul meu s-au manifestat entuziaști, recunoscîndu-l pe Bacovia ca pe un mare poet. Dar la nivel global, nu văd o receptare foarte susținută. Nu am auzit vorbindu-se de autorii români traduși în spaniolă, cu excepția traducerilor din Mircea Eliade, și nici nu am văzut multe cronici la traducerile apărute“ – mărturisirea nu de mult Dan Munteanu Colán într-un interviu.

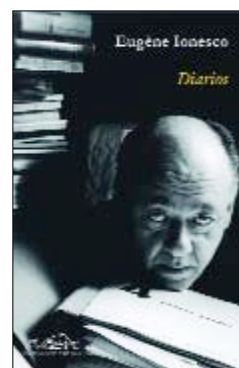
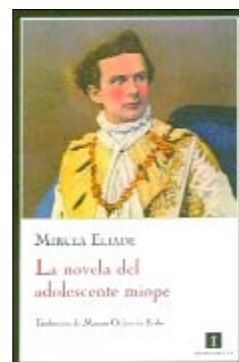
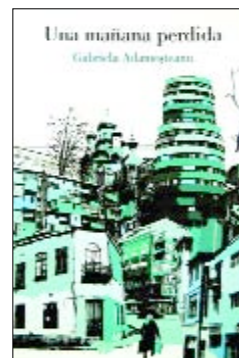
Schimbarea de fond a venit doar odată cu înființarea și cu rodarea de către Institutul Cultural Român, prin Centrul Național al Cărții

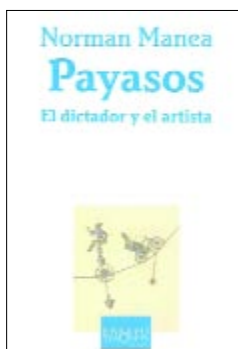


(CENNAC), a unui sistem de sprijinire a traducerilor, și cu stabilirea unor jurii independente și (pe cât posibil) obiective, profesioniste și competente în domeniile vizate. Prin aceste programe și, mai ales, prin stabilirea unor veritabile relații între cele două literaturi s-au tradus, în ultimii ani, foarte multe cărți ale unor autori români. De-a lungul întregului an 2011 – „Anul literaturii române în Spania” –, dar mai ales la Tîrgul LIBER de la Madrid, unde România a fost țară invitată, acest lucru a fost clar demonstrat. Receptarea literaturii române în mediul iberic este o reușită semnificativă, cel puțin față de alte zone culturale. În Spania s-au publicat, în ultimii cinci ani, peste 50 de volume din limba română, cele mai multe cu ajutorul ICR, altele prin grija traducătorilor, mulți dintre ei universitari spanioli, dar și absolvenți de filologie romanică pasionați de limba română. Îi știam pe mulți dintre ei – din povești, din cărți, de pe la alte târguri sau de la Institutul Cervantes din București. Recent, la Madrid, în cele două săptămîni dedicate României, au fost prezenți majoritatea, de la Joaquín Garrigós, Ioana Zlotes-

cu, Marian Ochoa de Eribe, Joan Linas, Xavier Montoliu Pauli la Cătălina Iliescu, Viorica Pâtea sau Alberto Madrona. Au fost, desigur, evocați Rafael Pisot și Cristina Sava care tocmai au publicat, în spaniolă, *Craii de Curtea veche* de Mateiu Caragiale, Victor Ivanovici care are în lucru *Amor intellectualis* de Ion Vianu, precum și Javier Marina, Manuel Lobo Serra, Susana Vásquez Alvear.

Ce se traduce actualmente în Spania? Principala tendință este aceea de echilibrare a balanței, prin mutarea accentului pe opera unor scriitori contemporani. Garrigós tradusese două romane de Alexandru Ecovoiu (*Saludos* și *Cei trei copii Mozart*) și romanul lui Dan Lungu *Sînt o babă comunistă!* (*Soy un vejestorio comunista!*). Universitara bască din Bilbao, Marian Ochoa de Eribe, lector de limba spaniolă la Universitatea Ovidius din Constanța mai mulți ani, a tradus, pentru editura Impedimenta, *Nostalgia* de Mircea Cărtărescu, sub titlul *El Ruletista*, după ce, în 2006, *De ce iubim femeile* apăruse la editura Funambulista, în traducerea lui Manuel Lobo Serra, la fel ca primul volum din *Or-*

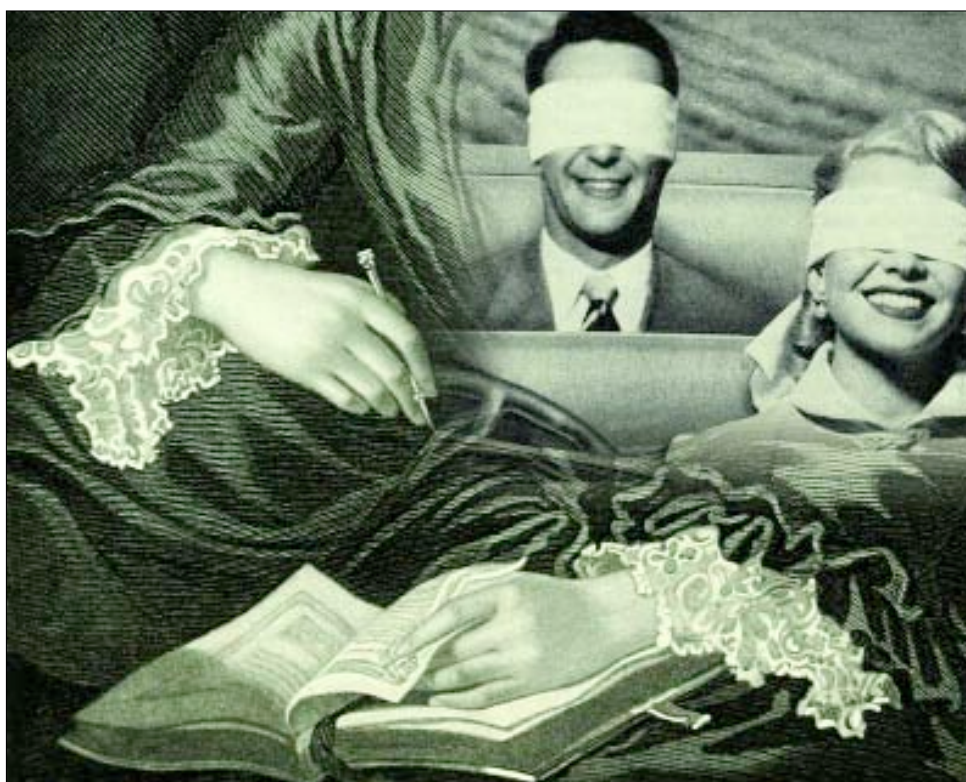




*bitor – Aripa stîngă* (2010). Romanul lui Petru Cimpoeșu, *Simion Liftnicul*, a apărut în 2009 la Icaria Editorial, în traducerea lui Francisco Javier Marina Bravo, iar *Christina domestica și vîntătorii de suflete* la Mira Editores în 2010, în traducerea lui Francisco Javier Marina. Tot Francisco Javier Marina a tradus cartea de memorii a Lenei Constante, *Evadare tăcută: 3000 de zile singură în închisorile din România* (Bassarai Ediciones) și *Cruciada copiilor* de Florina Ilis. În 2011, editura Acanilado a publicat romanul de debut al lui Filip Florian, *Degete mici* (în traducerea lui Joan Llinàs), după ce anterior publicase *Mănușile roșii* de Eginald Schlattner, iar Editorial Foca – *Născut în URSS* de Vasile Ernu (traducere de Corina Tulbure). Prozele scurte ale lui Răzvan Petrescu din *Mici schimbări de atitudine* au apărut la editura barceloneză El Nadir, în traducerea cuplului Rafael Pisot-Cristina Sava, și au avut o primire de presă caldă (am citit cel puțin două recenzii ale volumului, ceea ce, pentru o carte românească, e deja excelent).



În afară de memorii însă, din literatura post-belică de dinainte de 1989 s-a tradus încă puțin în spaniolă, poate din pricina unei prejudecăți care la spanioli circulă mai abilitat decît în alte locuri: aceea a Siberiei spiritului „sub comunism“. Această prejudecată nu poate fi însă demontată decît cu cărțile pe masă, punînd la dispoziția traducătorilor străini studii inteligente despre acea perioadă, discutînd, traducînd, tatonînd. Am văzut luna trecută la Madrid, în minunatul stand românesc pe tema „cărții care zboară“ (datorat arhitecților Șerban Sturza și Pierre Bortnowski), *Dimineață pierdută* de Gabriela Adameșteanu, *Proiecte de trecut* de Ana Blandiana, *Regreso del exilio* de Denisa Comănescu (o ediție bilingvă de poeme) sau *Șase maladii ale spiritului contemporan* de Constantin Noica – din perioada amintită. Mai există încă cel puțin 20 de titluri interesante din această perioadă, asta la o privire rapidă, adaptată gusturilor, preferințelor și solicitărilor de pînă acum ale traducătorilor, editorilor și cititorilor din Spania. E cineva interesat de această listă? ■



Marius Chivu

## Yes, we write!

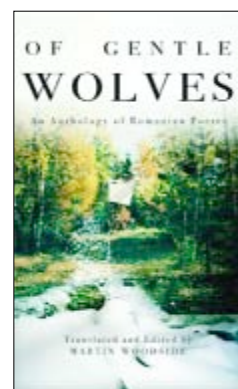
În ultimii cinci ani, Europa a tradus mult din literatura română, suficient pentru a afirma, cum am făcut-o și în alt loc, că niciodată literatura noastră n-a cunoscut o mai bună expunere occidentală. Motivele sînt mai multe, dar, în principal, este vorba de eforturile instituționale susținute (în principal de Institutul Cultural Român, prin Centrul Național al Cărții, și Editura Polirom, vezi proiectul [www.romanianwriters.ro](http://www.romanianwriters.ro)), de o conjunctură cultural-politică favorabilă creată de intrarea României în UE, de traduceri masive, premiile și succesele internaționale individuale ale unor scriitori precum Herta Müller, Norman Manea, Andrei Codrescu, Mircea Cărtărescu, Gabriela Melinescu, Gabriela Adameșteanu, Dan Lungu sau Filip Florian (pentru a nu-i numi decît pe aceștia), de dinamica bună a ceea ce încă numim tinerii scriitori, care publică constant și se implică în procesul de promovare, uneori și de traducere, a propriilor cărți, dar și de eforturile personale ale noii generații de traducători care fac treaba agenților literari pe care încă nu-i avem. Nu e deloc exclus ca succesul noului val de regizori să fi reprezentat un serios imbold pentru creșterea interesului în acești ultimi ani în care literatura română s-a conturat deja pe harta culturală de limbă engleză.

Există deja un număr consistent de traduceri în limba engleză și tot mai multe pe piața americană unde, pînă de curînd, literatura română contemporană era aproape, dacă nu chiar complet inexistentă. În ultimii cîțiva ani s-au tradus cărțile lui Mircea Cărtărescu și Dumitru Țepeneag, *Kyra Kyralina* de Panait Istrati, *Dimineață pierdută* de Gabriela Adameșteanu, *Degete mici și Zilele Regelui* de Filip Florian, *Caravana cinematografică* de Ioan Groșan, *Venea din timpul diez* de Bogdan Suceavă sau *Cercul nostru vă prezintă*: de Lucian Dan Teo-

dorovici, alte traduceri intrînd pe piața americană prin intermediul editurilor universitare britanice (în special University of Plymouth Press) care, prin programele de traduceri ale Institutului Cultural Român, „TPS” și „20 de autori”, derulate prin Centrul Național al Cărții ([www.cenac.ro](http://www.cenac.ro)), au publicat nu doar clasici precum M. Blecher cu *Întîmplări din irealitatea imediată* și Constantin Noica cu *Șase maladii ale spiritului contemporan* și cu *Devenirea întru ființă*, dar și autori contemporani dintre cei mai diverși: esești (Stelian Tănase, Cătălin Avramescu, Constanța Vintilă-Ghițulescu), dramaturgi (Daniel Bănuțescu), poeți (M. Ivănescu, Ioan Es. Pop, Liliana Ursu) și prozatori (Filip Florian, Matei Florian, Ioan Groșan, Dumitru Țepeneag).

Dacă ediția de anul trecut a celebrei antologii *Best European Fiction* (editată de Aleksandar Hemon și prefațată de Zadie Smith) îl avea, printre cei 35 de scriitori din toată Europa, pe Cosmin Manolache, ediția de anul acesta (îngrijită de același Aleksandar Hemon și prefațată de Colum McCann) i-a antologat pe Lucian Dan Teodorovici și pe „moldoveanul” Iulian Ciocan. Recenziile dedicate antologiei în *The New York Times*, *The Guardian*, *Times Literary Supplement* sau *Time Magazine* (și pe care le puteți găsi ușor pe Internet) au remarcat de fiecare dată contribuția „românească”, atrăgînd atenția asupra potențialului literar de aici, încă nedescoperit.

Un alt mare pas a fost făcut anul trecut de prestigioasa publicație trimestrială americană *The Review of Contemporary Fiction* (vol. XXX, *Writing from postcommunist Romania*, Dalkey Archive Press, 2010) care a dedicat un număr întreg ficțiunii din România postcomunistă, ediție îngrijită de Ehren Schimmel, el însuși scriitor și traducător. Șaptesprezece scrii-





tori români au fost prezenți cu câte o povestire în acel număr special (Ana Blandiana, Norman Manea, Bogdan Suceavă, Răzvan Petrescu, Gabriela Adameșteanu, Florin Lăzărescu, Caius Dobrescu, Mircea Cărtărescu, Marius Oprea, Dumitru Țepeneag, Adriana Bittel, Adrian Sângerzan, Alexandru Vlad, Andrei Codrescu, Dan Lungu, Adrian Oțoiu și Ioana Morpurgo), număr care a deschis apoi calea unor traduceri individuale, unele deja realizate și menționate mai sus, altele în pregătire (mai multe detalii găsiți la [www.dalkeyarchive.com](http://www.dalkeyarchive.com)).

Cele mai recente proiecte americane de literatură românească sînt antologia de poezie *Of Gentle Wolves: An Anthology of Romanian Poetry* (Calypso Editions, 2011), coordonată și tradusă de poetul Martin Woodside, care îi cuprinde pe poeții Constantin Acosmei, Ana Blandiana, Nicolae Coandă, Dan Coman, Gabriel Decuble, Leonid Dimov, Angela Marinescu, Ioan Moldovan, Gellu Naum, O. Nimigean, Marin Sorescu, Robert Șerban, Chris Tănăsescu și Radu Vancu, dar, mai ales, substanțiala antologie *Romanian writers on writing* (Trinity University Press, 2011), editată de Norman Manea

și de Sanda Cordoș, într-o colecție universitară texană renumită, inițiată în 2007 și unde, pînă acum, au mai apărut asemenea titluri dedicate scriitorilor mexicani, evrei, chinezi, polonezi, irlandezi și americani de secol 19. Antologia dedicată scriitorilor români reține nu mai puțin de 80 de autori, de la Eminescu la Ana Maria Sandu, prozatori și poeți care au scris și scriu în limba română, și ar fi meschin să cauți nume care lipsesc și care ar fi putut foarte bine să se regăsească în această reprezentativă, dar fatalmente incompletă panoramă. Imaginea de ansamblu este oricum spectaculoasă și coplesitoare, nu doar prin cantitate, cît mai ales prin varietatea textelor (unele chiar inedite): fragmente de proză, de jurnal și de corespondență, poeme și eseuri care se întind, așadar, din secolul 19 pînă în prezent. Selecția foarte reușită a autorilor și a textelor este contextualizată de o concisă, dar onestă, exactă și lămuritoare introducere semnată de Sanda Cordoș, care reușește performanța de a scana și comprima aproape trei secole de literatură română întoarsă asupra propriei identități și a propriei existențe: de la începuturile conștiinței național-artistice pașoptiste, prin efervescența estetic-ideologică din interbelic, apoi prin vicioasa propagandă și cenzură a realismului comunist, pînă la momentul postdecembrist și deceniile care au urmat.

Un proiect recent, independent, datorat Romanian Crime Writers Club, este antologia *Romania Noir: An anthology of mystery & thriller short stories* (Crime Scene Publishing House, 2011) care este, în același timp, și prima antologie românească de gen, reunind 12 autori din generații diferite: Alexandru Arion, George Arion, Ivona Boitan, Renata Carageani, Bogdan Hrib, VT Morogan, Andra Pavel, Mircea Pricăjan, Monica Ramirez, Bogdan Teodorescu, Stelian Țurlea și Lucia Verona.

Din inițiative independente, dar mai ales instituționale, cu autori clasici sau, poate, doar la modă, din genuri diferite, cu titluri atractive comercial sau doar academic, literatura română există acum și în spațiul cultural de limbă engleză. Intrarea a fost făcută, rămîne acum de văzut și ce reprezentație vom putea susține. ■



Matei Martin

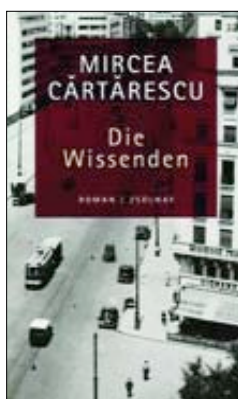
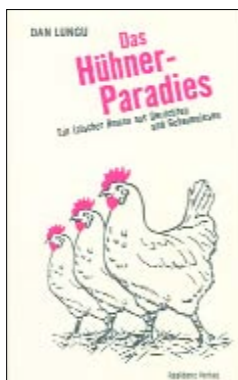
## *Limba germană nu iartă nimic...*

De câțiva vreme, literaturile din Estul Europei și-au făcut intrarea pe piața de carte din Vest. E un fenomen recent: pînă nu de mult, în librăriile din Paris, din Roma și chiar din Berlin, abia dacă găseai vreo traducere a unei cărți recente din țările foste comuniste (exceptîndu-i, desigur, pe disidenții cunoscuți: Adam Michnik, Václav Havel și alți cîțiva clasici-contemporani). Statistic și calitativ, spațiul cultural german a contribuit, mai mult decît oricare altul, la promovarea literaturii române contemporane. Nu e doar o chestiune de conjunctură. Deschiderea spre Est ține chiar de substanța din care e alcătuită această cultură. Dacă autorii români sînt astăzi prezenți în librăriile germanilor și în conștiința lor publică, acest lucru nu ține doar de politicile culturale locale sau de diplomația culturală românească, ci, înainte de toate, de specificul cultural german. Ce anume stîrnește interesul vesticilor pentru literatura română con-

temporană? Probabil tocmai includerea României în ceea ce se numește, generic, Vest, adică în Uniunea Europeană. Europeanii „vechi“ vor să vadă cum stă treaba cu „noi“ europeni. Ediția 2008 a Tîrgului de Carte de la Frankfurt a confirmat această deschidere. În ultimii ani, Institutul Cultural Român, Ministerul Culturii și, nu în ultimul rînd, editurile au promovat masiv literatura contemporană. Întîmplător sau nu, au mizat pe proza contemporană și (mai ales) pe autorii care-și povestesc viața sub comunism. Strategie – dacă a fost, într-adevăr, o strategie – a dat roade. „A fost prima dată cînd editorii străini i-au căutat pe scriitorii români“, spunea atunci Silviu Lupescu, directorul Editurii Polirom. În Occident se caută proză contemporană: *Degete mici* de Filip Florian, *Orbitor* de Mircea Cărtărescu, *Trimisul nostru special* de Florin Lăzărescu, *Raiul găinilor* de Dan Lungu etc.

„Din literatură am aflat cel mai mult despre





comunismul românesc. Ficțiunea spune mai mult decât poate spune o carte de istorie sau de sociologie“ – e de părere Alistair Ian Blyth, traducător în limba engleză a numeroase cărți românești. Într-adevăr, literatura e o foarte eficientă metodă de reciclare a trecutului. În absența unor politici sau instituții care să se ocupe explicit de gestiunea memoriei comunismului, literatura joacă, mai peste tot în fostul bloc socialist, rolul de ameliorator de memorie. Și e un remediu necesar.

Un studiu realizat acum câțiva ani de Universitatea Liberă Berlin i-a pus pe jar pe profesorii care coordonează programa școlară: 600 din cei 750 de elevi de clasa a X-a și a XI-a chestionați spun că nu știu mai nimic despre fosta RDG; mulți dintre ei nu au auzit nici măcar de Zidul care împărțea orașul Berlin; peste 10% cred că Helmut Kohl a condus RDG după 1989; asta nu e tot: mulți elevi nu au putut să explice care e diferența dintre democrație și dictatură. Jörg Magenau – cunoscut critic literar german din generația post-1989 – crede că de vină nu ar fi atât programa școlară, cât autoritățile locale, care au făcut totul pentru a elimina urmele fostei RDG din spațiul public: străzile care purtau numele părinților fondatori ai comunismului au fost redenumite, statuile au fost dărâmate de pe soclurile lor, fostul Zid a fost distrus și, ceva mai recent, chiar și fostul Palat al Republicii a fost dinamitat. Pe străzi, aproape nimic nu mai amintește de acele vremuri, RDG s-a retras în manualele de istorie. Însă nu la manualele de istorie îi trimite Jörg Magenau pe tinerii ignoranți, ci la literatura contemporană: în Germania ultimilor 10-12 ani, s-a scris enorm despre trecutul recent. A fost o miză uriașă pentru reconcilierea cu trecutul și pentru unitatea Germaniei. Existența unei literaturi germane conștiente și preocupate de această redescoperire a trecutului recent constituie un bun prilej de afirmare pentru autorii români preocupați de incursiuni sociologico-literare. Nu e o întâmplare faptul că mai ales acest gen de literatură a stîrnit interesul în Germania și apoi, *in extenso*, în spațiul de limbă germană. Mai ales de cînd „ostalgia“ a devenit o tendință clară, poveștile personale din vremea comunismului au în-

ceput să aibă căutare în Vest. Ficționalizat, comunismul devine un peisaj mitologic populat de figuri ciudate. Jörg Magenau crede că, în mod normal, ar trebui să dureze 200, poate chiar 300 de ani pînă cînd istoriile se „coc“ și devin legende. „Însă istoria comunismului s-a maturat mult mai repede.“ Pentru că oamenii din fostele țări socialiste au întreținut relații mitologizate cu statul și liderii politici. Realitatea în care trăiau era atât de fragilă încît aveau nevoie de proptele. Probabil că tocmai de aceea e și așa de interesantă literatura din această zonă: pentru că încearcă să clatine articulațiile acestui sistem de mituri. Comunismul e în primul rînd o istorie personală, și de aceea majoritatea romanelor sînt autobiografice. În Germania, în special, există deci o deschidere pentru literaturile din Est. Deschidere prefațată cumva de succesul unor cărți scrise de autori imigrați, în principal de origine rusă/sovietică. *Russendisko* de Vladimir Kaminer, apărută în 2000, a devenit foarte repede o carte-cult, deschizînd o poartă de consacrare pentru numeroși alți autori ex-sovietici (Iuri Andruhovici, Vladimir Sorokin) sau din fostele țări comuniste. În ceea ce privește literatura română, dacă n-ar fi existat mai întîi un Attila Bartis (scriitor de limbă maghiară născut la Tîrgu Mureș), dacă volumele sale nu ar fi fost traduse și promovate cu succes de Suhrkamp, probabil că nici romanul *Degete mici* al lui Filip Florian nu ar fi ajuns atât de repede în portofoliul aceleiași edituri (după cum reiese dintr-un interviu cu Katarina Raabe, lector pentru literaturile est-europene al editurii Suhrkamp).

### *O platformă de promovare pentru literaturile din Est*

Pe de altă parte, etnicii germani din Est, stabiliți în Germania înainte de sau imediat după 1989, au reprezentat o șansă în plus: cărțile lor, care evocă adesea foarte detaliat epoca totalitarist-comunistă, au stîrnit interesul germanilor de a descoperi și alte experiențe, similare și în același timp diferite. În plus, mulți dintre ei, scriitorii recunoscuți, consacrați, au avut nu doar bunăvoința, ci și pîrghiile informale ori instituționale de a promova autori valoroși încă ne-

cunoscuți – Oskar Pastior, Herta Müller, Ernest Wichner și alții contează nu doar ca traducători, ci și, în primul rând, ca promotori ai literaturii române.

Limba germană – mai ales limba germană – e o platformă extraordinară de promovare pentru literaturile din Est. În primul rând pentru că sistemul editorial din Germania (dar și din Austria sau Elveția) este extrem de deschis importurilor de orice fel. Nicăieri în Europa occidentală nu se traduce mai mult decât în Germania – o țară care scapă (și) în acest fel de „provincialismul culturilor mari“, a căror ignoranță narcisistă le izolează.

Nu e doar un specific cultural – această deschidere ține (și) de proprietățile limbii, crede traducătorul Georg Aesch, care a participat, recent, la Festivalul de Literatură Română de la Viena: „Limba germană nu iartă nimic. E o limbă în care pînă și greșelile de gândire își dau arama pe față. În limba germană nici nu poți traduce greșit, pentru că limba ți-o interzice. Or, o literatură atît de conștientă cum este cea română trebuie tradusă cît se poate de disciplinat, de exigent, de sever – iar germana se pretează la asta.“

În fine, Germania a contribuit inclusiv la producția literară autohtonă. Prin rețeaua extinsă de instituții și linii de finanțare (burse) acordate în primul rând autorilor din Est, comunitățile germane (căci, de cele mai multe ori, e vorba de inițiative locale) au susținut zeci de apariții editoriale românești. Cele cîteva *Literaturbäuser*, Literarisches Colloquium Berlin, Akademie Schloss Solitude, Deutscher Akademischer Austauschdienst etc. au contribuit decisiv nu doar la promovarea autorilor stipendiați, ci chiar, în unele cazuri, la supraviețuirea lor, ca scriitori, într-o perioadă dificilă, plină de constrîngeri, în care pînă și cei mai tenaci ar fi putut fi tentați (nevoiți) să se lase de scris: Mircea Cărtărescu (*Orbitor, aripa dreaptă*), Cezar Paul-Bădescu (*Lumina, mon amour*), Nora Iuga (*Berlinul meu e un monolog*), Dan Coman (*Irezistibil*), dar și Daniel Vighi, T.O. Bobe, Filip Florian, Matei Florian, Dan Sociu, Teodor Dună și mulți alții...

(în mod ideal, acest dosar va continua, urmărind și alte spații culturale în care apar traduceri din literatura română)

